

UMUMIY O`RTA TA'LIM GEOGRAFIYA DARSLARIDA EKSKURSIYALAR TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Azimova Gulchehra Usmonjonovna

Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tumani 26-son
Umumiy o'rta ta'lim maktabi Geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari geografiya darslarida ekskursiyalar tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *geografiya, umumiy o'rta ta'lim maktabi, ekskursiya, ta'lim tizimi.*

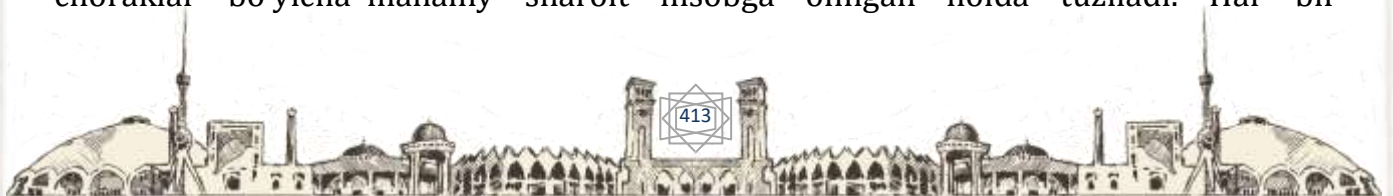
Ma'lumki, geografiya darslarida o'qituvchi barcha o'qitish metodlarini: og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlarni qo'llaydi. U o'simlik va hayvonlarni namoyish qiladi. Amaliy ishlarni bajarish yo'li orqali o'quvchilarni ayrim organizmlarning tashqi va ichki tuzilishi bilan tanishtiradi. Sinfdagi darsda hayoti uzoq kuzatishni talab qiluvchi o'simlik yoki hayvonning rivojlanish jarayonini, har xil organizmlarning tabiiy sharoitlarda birgalikda yashashlarini, atmosfera jarayonlarini, kartografik va topografik ishlarni ko'rsatib bo'lmaydi. SHuning uchun ham geografiya o'qitish metodikasida darslarni to'ldiruvchi maxsus shakllar qo'llaniladi. Ekskursiyalarda o'quvchilar tabiatdagi tabiiy jarayonlarni, qishloq xo'jaligida, sanoat korxonalarida, muzeylarda o'simlik va hayvonlar bilan tanishtiriladi. Ekskursiyalar avval qaror topgan tushunchalarni mustahkamlaydi, aniqlaydi, chuqurlashtiradi va umumlashtiradi.

Ekskursiyalar darslar bilan chambarchas bog'lanadi: ekskursiyada ko'rilgan obektlar dars davomida ko'p marta yodga olinadi, to'plangan narsalar esa namoyish qilinadi.

Yakunlovchi ekskursiyalarda o'quvchilar avval olgan bilimlarini yanada mustahkamlaydilar, topshiriqlar bo'yicha mustaqil kuzatishlar o'tkazadilar va material yig'adilar. Darslarning uy vazifalari bilan, xususan, eksperimental xarakterdagi topshiriqlar bilan bog'liqligi aniq va ravshandir. O'quvchilar uyda uncha murakkab bo'lmagan tajribalarni amalga oshiradilar, kuzatishlar o'tkazadilar. Masalan, uyda daftarlariga sinfda ajratilgan gul qismlarini yoki hasharot bo'laklarini yelimlaydilar, jadval to'ldiradilar, rasmini chizadilar.

Bu o'qitishning eng yuqori ko'rgazmalilikka va o'quvchilarning ijodiy mustaqilligiga asoslangan maxsus shaklidir. Dasturning deyarli har bir mavzusi bo'yicha ekskursiyalar mo'ljallangan. Vatanimizning tabiiy sharoiti ular sonini ancha ko'paytirishga imkon beradi. Ekskursiya o'quv-ta'lim ishlari juda murakkab va qiyin shakli hamda bilimlarni bayon qilishning xilma-xil metodlarini nazarda tutuvchi eng samarali o'qitish shakllaridan biridir.

Ekskursiyaning kalendar ish rejasi o'quv yilining boshida bir yil uchun choraklar bo'yicha mahalliy sharoit hisobga olingan holda tuziladi. Har bir

ekskursiya puxta tayyorgarlikni talab qiladi va odatda quyidagi bosqichlardan tashkil topadi:

- ❖ Ekskursiyalarning kalendar rejasini tuzish;
- ❖ aniq o'quv-tarbiya vazifalarini belgilash;
- ❖ obyekt tanlash va bilan taxminiy tanishish;
- ❖ kengaytirilgan ish rejasini tuzish;
- ❖ ekskursovodni yoki korxonada xodimlarini o'quvchilar bilan suhbat o'tkazishga tayyorlash,
- ❖ ularni ekskursiyaning maqsadi va vazifalari bilan tanishtirish;
- ❖ o'quvchilarni oldindan tayyorlash (Ekskursiyaning umumiy vazifalarini qo'yish, topshiriq
  - ❖ vazifalarnitaqsimlash, ekskursiyadagi xulq-atvor qoidalari bilan tanishtirish, anjomaslaha va jihozlarni tayyorlash);
  - ❖ kuzatish imkoniyatlarini hisobga olib, eng maqsadga muvofiq yo'nalish tanlash;
  - ❖ Ekskursiya o'tkazish uchun yordamchilarni tayyorlash.

Ekskursiya vaqtida o'tkaziladigan va bajariladigan ishlar quyidagilardan iborat:

- 1) ekskursiya vaqtida o'quvchilar ekskursiya joyigacha yo'l-yo'lakay kuzatishlar o'tkazib boradilar;
- 2) ekskursiya davomida o'qituvchi tushuntirib boradi;
- 3) ekskursiya joyida o'quvchilar odamlar va mashinalar harakatini yoki tabiat obektlari va hodisalarini kuzatadilar;
- 4) ishchilar va muhandislar bilan suhbatlashadilar;
- 5) tabiiy material yig'adilar va oldindan tayyorlab qo'yilgan jild, quticha, bonkalarga soladilar;
- 6) o'lchov ishlarini (daryoda, tuproq kesmalarida, tepalikda olib boradilar);
- 7) kompas bo'yicha yo'nalishlarni aniqlaydilar;
- 8) rasm chizadilar, xulosalar chiqaradilar, xulosalarni umumlashtiradilar;
- 9) kuzatayotgan obektda baholi qudrat ijtimoiy foydali mehnat qiladilar.

Ekskursiya vaqtida to'plangan material darsda, uyda yoki darsdan tashqari vaqtda maktabda ishlanadi (tartibga keltiriladi). Ulardan gerbariy va kolleksiyalar tayyorlanadi, ular tarqatma material bo'lib xizmat qiladi yoki ulardan ko'rgazmali qurol sifatida foydalaniladi. SHu maqsadda, shuningdek, rasmlar, albomlardan ham foydalaniladi. Ekskursiyada to'plangan materiallardan faqat geografiya darslaridagina emas, maktabda o'rta ta'limining matematika, o'zbek tili va adabiyoti, texnologiya va rasm darslarida ham foydalanish mumkin. Chunonchi, 5-sinfda "texnologiya" darslarida o'qitilayotgan davrda o'quvchilar bilan "Kuz" mavzusi bo'yicha ikkita ekskursiya o'tkaziladi, ekskursiyalar vaqtida o'quvchilar xiyobonda erta va kech kuz davrida o'simliklar hayotidagi o'zgarishlar bilan tanishadilar.

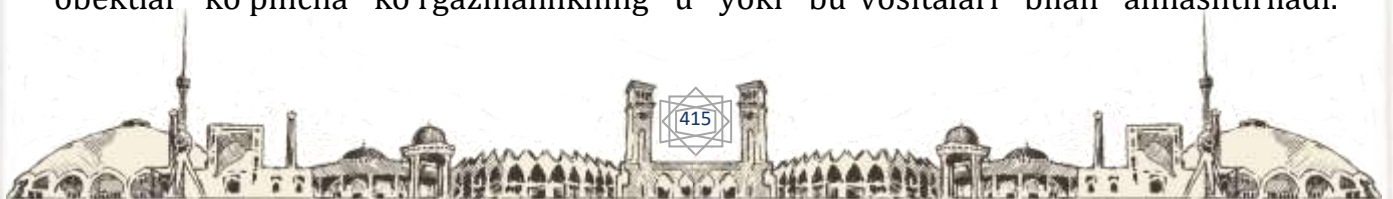
Bolalar qushlarning uchib ketishini kuzatadilar, texnologiya darslari uchun tabiiy material yig'adilar. Qish va bahorda o'quvchilarning o'simliklar hayotidagi yil fasllariga qarab farqlarni ko'rishlari uchun kelgusi ekskursiyalar o'sha obektlarda o'tkaziladi. 5- sinf geografiya darslarida tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar mavzusi bilan bog'liq holda ekskursiyalar o'tkaziladi, ularda o'qituvchi bolalar bilimlarini kengaytiradi va chuqurlashtiradi, tabiat haqida aniq tushunchalarni shakllantiradi. 6- sinfda bolalar ekskursiyalarda geografik qobiq qonuniyatlari bilan tanishadilar vaularni yil davomida kuzatib boradilar. 7- sinfda O'zbekiston tabiiy geografiyasi darslarida O'zbekistonning tabiiy sharoiti vafoydali qazilmalarini, 8- sinfda, O'zbekiston aholisi etnik xususiyatlari, fermer ho'jaliklari bilan va sanoat korxonalri faoliyati bilan tanishtirishi kerak.

Ekskursiya o'quvchilarni tabiat hodisalarining yoki tabiat va mehnat aloqalarini aks ettiravchi faktlar bilan tanishtirish uchun zarur bo'lgan noyob bilim manbaidir. Misol sifatida eng ko'p tarqalgan suv o'simliklari va hayvonlar bilan tanishish maqsadida suv havzasiga o'tkaziladigan ekskursiya rejasini keltiramiz. (6- sinf):

- 1) ilgari tabiatga (boshlang'ich sinfda) o'tkazilgan ekskursiya mazmuni bo'yicha suhbat;
- 2) yangi mavzu bo' yicha (suv havzasining mavjudotlari haqida) kirish suhbat;
- 3) suv manbaalari haqida umumiy tushunchalar berish;
- 4) hayvonlarni kuzatish va o'simliklarni kuzatish;
- 5) yaqinda joylashgan suv havzasidagi o'simlik va hayvonlarning tashqi tuzilishini qarab chiqish;
- 6) ekskursiya materialini yig'ish;
- 7) umumlashtiruvchi suhbat;
- 8) uyga vazifa berish (jadval).

Ekskursiya jarayonida o'qituvchi o' quvchilarning bilish faoliyatiga rahbarlik qiladi, bunda og'zaki (hikoya, suhbat, tushuntirish), ko'rgazmali (suhbat jarayonida kuzatish) va amaliy (o'quvchilarning amaliy ishlariga rahbarlik qilish) metodlardan foydalanadi. Ekskursiya jarayonida o'quvchilar faqat kuzatibgina qolmasdan, balki o'rganilayotgan ob'ekt to'g'risida yangi ma'lumotlar olishlari va ulardan amalda foydalana bilishlari kerak. Olgan bilimlarning natijalarini o'quvchilar so'zlab bera olishlari lozim.

O'qitishning xilma-xil metodlari va uslublaridan foydalanish jihatidan darslarga o'xshash bo'lgan ekskursiya ayni vaqtda o'ziga xos belgilarga ham egadir. U maktabdan tashqarida o'tkaziladi va ko'proq vaqt talab qiladi, vaqt faqat bilish faoliyatigagina emas, balki o'rganish obekti tomon vaorqaga qarab harakatlanishga ham sarflanadi. Ekskursiya vaqtida bilimni faqat o'qituvchigina emas, balki boshqa shaxslar ham bayon qiladilar. Uning farq qiladigan muhim belgisi - atrof borliqning obekt va hodisalari bilan tanishtirishdir. Sinfda esa tabiiy obektlar ko'pincha ko'rgazmalilikning u yoki bu vositalari bilan almashtiriladi.

SHuning uchun ham ekskursiyada darsdagiga qaragandao'rganiladigan obekt va hodisalarning aniq bog'lanishlari osonroq belgilanadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. U.Y.Odum. Ekologiya.2-tom. – M.: Mir, 2014. - 328 b.
2. D. Yormatova. Ekologiya. Toshkent – 2012
3. Shakhlo Kharatova Khakimovna “USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS” Science and Education ISSUE 3, March 2022;
4. <http://www.ecomuseum.kz//dieret.html>

